

Марыя Лапно

Віцебск

**Культурныя і эстэтычныя аналогіі ў раманах
Франсуа Рабле “Гарганцюа і Пантагруэль”
і Уладзіміра Караткевіча “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”**

Абодва раманы – і “Гарганцюа і Пантагруэль” Ф. Рабле (1533), і “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” У. Караткевіча (1965) – вылучаюцца сваёй жанравай поліфанічнасцю і апавядаюць пра сярэднявечныя падзеі, што адбываюцца прыкладна ў адзін і той жа час (першая палова XVI ст.).

Звяртае на сябе ўвагу інтэрпрэтацыя У. Караткевічам вядомага твора Ф. Рабле: так, беларускі пісьменнік неаднаразова спасылаецца на “Гарганцюа і Пантагруэля” ў сваім рамানে. Прамыя адсылкі адбываюцца праз эпіграфы (у раздзелах 3, 22, 32, 49, 56 змешчана пяць эпіграфав – відазмененых цытат з рамана “Гарганцюа і Пантагруэль”), цытата ў самім тэксце рамана (*Да словаў Рабле “горад без званоў... карова без балабона” варта было б дадаць: “Ваўкі вакол, і не прыйдзе гаспадар”*¹) таксама паказвае на сувязь з творами Ф. Рабле персанажа Якуба (*Адзін, здаровы, як халера, тугі, з платядным ротам і самовымі вочкамі – сапраўдны Гарганцюа, – сказаў басам... [102]*). Дарэчы, падобнае па-раблезіянску гратэскае апісанне мае ў творы У. Караткевіча не толькі Якуб – Гарганцюа, але і некаторыя іншыя героі, напрыклад, Багдан Роскаш: *Роскаш стаяў, ганарліва адставіўшы нагу. Даволі магутнае пуза – наперад, грудзі напнуў,*

¹ У. Караткевіч, *Хрыстос прыязмліўся ў Гародні: Евангелле ад Іуды*, [у]: Уладзімір Караткевіч, *Збор твораў: У 25 тамах*, Мінск 2015, т. 9, с. 422. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

твар – чырвоны, вочы – вырачаныя, вусы – заліхвацкія, звіслі да ся рэдзіны грудзей, шчокі – трохі адвіслыя і такія круглыя, быццам ён іх назнарок надзьмуў (110).

Пры гэтым трэба адзначыць, што характарызаваць, напрыклад, Караткевічаў зварот да народнай смехавой культуры як наследаванне традыцыі Ф. Рабле будзе, бадай, перабольшаным абагульненнем, бо на гэты зварот паўплывала і добрае веданне У. Караткевічам многіх твораў замежнай літаратуры з багатай смехавой традыцыяй, і іншыя фактары. Вядомы беларускі літаратуразнаўца А. Мальдзіс у сваіх успамінах пра Караткевіча адзначае:

Франсуа Рабле, Шарль дэ Кастэр, Рамэн Ралан, Міхаіл Булгакаў... Безумоўна, гэтыя класікі сусветнай літаратуры былі светлымі настаўнікамі Уладзіміра Караткевіча ў час напісання рамана (...) Аднак вучань не дужа капіраваў настаўнікаў, пайшоў адметным ад іх шляхам (...) Больш чым на чужыя ўзоры, Караткевіч арыентаваўся на сваё – на старыя летапісы, легенды, казкі. І яшчэ – творча выкарыстаў біблейскія матывы².

Такім чынам, нягледзячы на тое, што рэцэпцыя рамана Ф. Рабле У. Караткевічам у эпіграфіках і прамых спасылках – відавочная, прыроду перазоваў у паэтыцы абодвух твораў вызначыць няпроста. Таму ў дадзеным артыкуле будзем казаць пра агульныя тэндэнцыі ў развіцці французскай і беларускай літаратур, не аналізуючы, з’яўляецца роман У. Караткевіча інтэрпрэтацыяй творчасці Ф. Рабле ці аналагічнай з’явай ў развіцці айчыннай літаратуры.

Ужо адзначаны зварот пісьменнікаў да народнай **смехавой культуры** мае прынцыповае значэнне для стылю і сэнсавага нападзення абодвух раманаў. Пры гэтым смех у Ф. Рабле – знішчальны і ўсёахопны, ён дэманструе ўвесь свет у перакуленым выглядзе, часта акцэнтуюе ўвагу на праявах матэрыяльна-цялеснага нізу, у той час як смех у У. Караткевіча – больш мяккі, гэта сродак народнага процідзеяння ўладзе, інструмент, якім валодаюць станоўчыя персанажы твора (*дам слова летапісцу, які наблытаў і сям-там нахлусіў, але застаўся геніем стылю, геніем мовы, геніем гітрай іроніі і сонечнага гумару* (тут і далей выдзелена – М.Л.) [325]). Дарэчы, нават беручы ў якасці эпіграфікаў цытаты з Ф. Рабле, У. Караткевіч “змякчае” іх, прыбірае рэзкасць раблезіянскіх выказванняў³.

² А. Мальдзіс, *Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека*, Мінск 2010, с. 101–102.

³ Там жа, с. 680.

Важную ролю ў творах Ф. Рабле і У. Караткевіча адыгрываюць *травестацыя* і *парадыйнасць*. Так, у першых кнігах рамана “Гаргантюа і Пантагруэль” можна знайсці старонкі і главы, напісаныя ў духу сярэднявечных рыцарскіх раманаў і жыццй святых, і адкрытыя пародыі на гэтыя жанры. Акрамя гэтага, у рамане прадстаўлены значныя па аб’ёме фрагменты-пародыі на летапіснае маўленне.

Раман У. Караткевіча ў сваёй жанравай аснове можа быць ахарактарызаваны як твор-травестацыя Евангелля: паводле машынапісу і першапублікацыі твор нават мае жанравае вызначэнне “Евангелле ад Іуды”. У выданні 1980 года гэтая фраза была ўзята ў дужкі і трансфармавана ў паралельны загаловак: “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні (Евангелле ад Іуды)”, а твор атрымаў жанравае вызначэнне “раман”. У каментарыях да апошняга выдання рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” даследчык П. Жаўняровіч адзначае, што сёння цяжка вызначыць, каму належыць гэтая змена⁴.

І Ф. Рабле, і У. Караткевіч звяртаюцца да **дэмакратызацыі моў** ў сваіх творах. У Ф. Рабле ўвесь раздзел V кнігі 1-й прысвечаная моўным жартам: тут і прастамоўныя выразы, і народная фразеалогія (*после меня будет тут чем мухе напиться?*⁵), і проста гульня слоў (*ты перепил, а я перепел* [44]).

Ва У. Караткевіча адсутнічае моўная гульня, шырока прадстаўленая ў тэксце Ф. Рабле, аднак прысутнічае вялікая колькасць фразеалагізмаў (*а я яму, як соллю ў вочы, праўду* [112], *каб пярун яе спаліў* [218], *сорам, сабачы ты сын, людзям толькі ў лазні відаць* [227] і прастамоўныя выразы (*доўбня ты нейтаропленая* [65], *развяжыце яму хлябала* [263], *нехта ў мяне евангелле спёр* [421]). Народнаму маўленню, якое стагоддзямі замацоўвала мясцовую жыццёвую філасофію, няхай сабе нават пададзеную ў крыху рэзкай форме, у рамане “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” супрацьстаіць афіцыйнае маўленне ўлады – легітымнае і ў той жа час наўмысна грувасткае і часта незразумелае для простых людзей. У час сярэднявечча такая “зашыфраванасць”, складанасць афіцыйнага маўлення рабіла амаль гіпнатычнае ўздзеянне, напрыклад, на сялян, а таксама стварала ў іх уяўленне пра моўцу як пра “вучонага” чалавека ці асобу больш высокага сацыяльнага класа: *Кардынал нават сам адчуваў, як сыходзіць высакародствам ягонае аблічча. – Я, нуңцый яго свяцейшаства папы... Ён гаварыў*

⁴ Там жа, с. 668.

⁵ Ф. Рабле, *Гаргантюа і Пантагруэль*, пер. с франц. Н. Любимова, Москва 1961, с. 44. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца старонка.

і гаварыў, з асалодаю адчуваючы, як лёгка плыве мова, як тонка, зусім не па-кухоннаму гучыць залатая лаціна, як грацыёзна рухаюцца пальцы па краях скруткаў. – ...і спісаўшы правіны іхнія, перадаю стырна суда фіскалу (35). Старабеларуская (або рус(ь)кая / простая мова / просты рускі дыялект), на якой, думаецца, маглі размаўляць Ю. Братчык і яго папличнікі, у XVI стагоддзі існавала галоўным чынам у гутарковым ужытку, але з’яўлялася таксама і мовай некаторых дзелявых і прававых дакументаў (апавяданне аб сукні напісана ў яго такой цудоўнай грубай і плоцкай мовай, так па-беларуску гавораць, гарлаюць і спрачаюцца ў ім удзельнікі гэтай гісторыі, такія яны жывыя, нягледзячы на адлегласць стагоддзяў, што я не магу пазбавіць вас, сябры мае, радасці патрымаць яго ў руках, памацаць разам са мною, пакаштаваць на язык [325]). У процілегласць цяжкаразумелым для насельніцтва лацінскай і царкоўнаславянскай мовам народнае маўленне несла з сабой іншыя пункты гледжання, новыя формы мыслення і ацэнкі.

У рамане Ф. Рабле вызначальным прыёмам становіцца **гратэск** – не проста як мастацкі прыём, а як універсальная форма, кампанент светаўспрымання. У пэўным сэнсе гратэск з’яўляецца асновай рамана “Гарганцюа і Пантагруэль”, яго стыхіяй, часта ён змешваецца з фантастыкай – напрыклад, адна з частак рамана мае назву “Пра тое, як Пантагруэль накрыў языком цэлае войска, і пра тое, што аўтар пабачыў у ягоным роце” (гл. XXXII).

У рамане У. Караткевіча сустракаюцца адзінкавыя “гратэскныя” эпізоды, падчас якіх рэальнасць камічна трансфарміруецца, але гэтыя эпізоды, надзвычай эфектныя і запамінальныя, займаюць у творы важнае месца. Напрыклад, эпізод з “каменнай бабай” выдатна дэманструе стаўленне простага народа да прадстаўнікоў афіцыйнай улады (гл. Табліцу 1).

Распаўсюджаны ў Ф. Рабле **матыў банкетавання** (*И пошел у них пир горой. Все ели до отвала. Любо-дорого было смотреть, как они лопали [233]*), які вядомы рускі даследчык творчасці Ф. Рабле М. Бахцін інтэрпрэтуе як святкаванне перамогі жыцця над смерцю⁶, у творы У. Караткевіча таксама сустракаецца – напрыклад, калі аўтар апісвае вячэру апосталаў. Так, пісьменнік звяртаецца да падрабязнага пералічэння страў: *Асвяціўся вялікі, на ўсю падлогу, кілім і на сярэдзіне яго*

⁶ М. Бахтин, *Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса*, Москва 1990, с. 312.

Табліца 1. Прыклады “гратэскных” эпізодаў у раманах
Ф. Рабле і У. Караткевіча

Ф. Рабле “Гарганцюа і Пантагруэль”	У. Караткевіч “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”
<p>...Я хочу рассказать вам о том, как Панург обошелся со своим пленником, королем Анархом. ...</p> <p>– Перед вами первостатейный король. Я хочу сделать из него порядочного человека. Эти чертовы короли здесь у нас, на земле, – существе ослы: ничего-то они не знают, ни на что не годны, только и умеют, что причиняют зло несчастным подданным да ради своей беззаконной и мерзкой прихоти будоражат весь мир войнами. Я хочу приспособить его к делу – научу его торговать зеленым соусом. А ну, кричи: “Кому соусу зеленого?”</p> <p>Бедняга прокричал.</p> <p>– Низко взял, – заметил</p> <p>Панург и, схватив короля за ухо, принялся наставлять его: – Бери выше: соль-ре-до! ... Право, только теперь, когда ты перестал быть королем, для тебя начнется счастливая жизнь (252).</p> <p>А когда она вбежала к себе в дом и захлопнула дверь, все собаки, налетевшие сюда издалека, так отделали ее дверь, что из их мочи образовался целый ручей, в котором свободно могли плавать утки (226).</p>	<p>Баба адарвала руку і языкамі цеста ляснула Мацея па мордзе. Пасля чамусьці Пятра. Пасля – зноў і зноў Мацея.</p> <p>– Ходзяць тут. Ходзяць тут зладзеі. – Лясь! – Ходзяць усялякія. – Лясь, лясь! – Швэндаюцца. – Лясь! – Палатніну не пакладзі – сцягнуць.</p> <p>Неабдымнымі каменнымі грудзьмі яна насоўвалася на апосталаў, і тыя паволі адступалі.</p> <p>– Стой, баба, – сказаў Якуб. – Табе кажуць – Хрыстос прыйшоў.</p> <p>– Няхай бы і сядзеў у сваёй царкве! – крычала тая. – Няма чаго яму бадзяцца, як сабаку (217).</p> <p>Тысячы, сотні мышэй запаланілі яе ўсю. Ішло некуды засяроджае, упартае ў сваім тупым і вечным руху наперад мышынае войска. Коні, выкочваючы ў смяротным жаху вочы, задкавалі ад яго прэч.</p> <p>Бачыце? – спытаў Лотр.</p> <p>Што ж, давядзецца ў бліжэйшыя дні ўчыніць над імі імем царквы суд Божы. Няхай потым не кажуць, што мы засталіся безуважжыня да пакутаў народных (27).</p>

– смажаны баран, дзве шынкi, тры гусі, дзесяткі два смажаных курэй, паляндрвіцы, місы з калдунамі, паранай рэпай, агуркамі салоннымі, мочанымі яблыкамі і проста тушаным мясам і іншай рознасцю (183). У гэтым эпізодзе пачастунак – сапраўды рытуальная ежа, якая сведчыць сабой перамогу, у дадзеным выпадку – часовую перамогу валацуг і бадзяг у небяспечных сутычках з уладамі. ...Хутка віно палілося ракой, – усе гаварылі кожны сваё, не слухаючы іншых, цалаваліся, рагаталі. Некаторыя пачыналі ўжо думаць, што трэба трохі стрымаць

сябе, а то яшчэ звалішся з галерэі, на якую выходзілі іхнія дзверы, або не трапіш у свой пакой. – Пі, Хрысце, Божа наш, – дзерся Багдан. – Пі, аднойчы жывём! (184).

Усе адзначаныя прыёмы і матывы (гратэск, парадыйнасць, увядзенне ў тэкст “простага” маўлення, наяўнасць матыву банкетавання) у мастацкім свеце твораў Ф. Рабле і У. Караткевіча становяцца сродкамі разбурэння сярэднявечнай мадэлі свядомасці, пры якой страх асобнага чалавека перад уладай і вера яе ў непарушную дасканаласць былі асновай грамадскага ладу.

Многія літаратуразнаўцы фіксуюць увагу на перамозе смехавой культуры над сярэднявечнай ідэалогіяй як на рысе рэнесанснай эстэтыкі, якая мела ў сваёй аснове гуманізм, антрапацэнтрызм, змяшчэнне акцэнтаў на цялеснасць і матэрыяльнасць, геданізм, “тытанізм”.

Трэба адзначыць, што адраджэнская эстэтыка была вельмі нахняльнай для У. Караткевіча. Яшчэ ў 1956 годзе, за дзесяць год да стварэння рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”, у лісце да М. Танка ён выказваў сваё захапленне паэмай “Люцыян Таполя” і сярод іншага пісаў: “*Эпоха Рэнесансу на Беларусі. Здарылася дзіўнае: маленькі агенчык засвяціўся ў цемры, дух чалавечы імкнуўся вызваліцца да сонца і жыцця*”, “*І ў скульптуры быў Рэнесанс. Замест драўляных шкілетаў, абцягнутых драўлянаю скурай, з’яўляецца пад разцом разьбяра паўнакроўны жывы чалавек*”, “*Я яшчэ таму думаю, што гэта эпоха добрая, што на яе прыкладзе будучы пісьменнік можа даць добрага стусана рэлігіі, прыгнёту, фанатызму і мілітарызму, пуштацвету і забабонам, ханжаству, – усім аматарам крычаць пра залаты век, гальванізаваць труп мінулага, прырабляць новыя ручкі да скіній, шукаць каўчэгі з новымі мошчамі*”⁷.

Адметна, што абодва творы – Ф. Рабле і У. Караткевіча – змяшчаюць у сабе элементы сацыяльнай утопіі, паўнавагасны ўзор якой упершыню ўзнік у сусветнай літаратуры менавіта ў часе Рэнесансу (Т. Мор, “Горад сонца”, 1516).

Большасць літаратуразнаўцаў разглядае частку твора Ф. Рабле, у якой апісваецца Тэлемакае абацтва (кніга 1 главы LII–LVII), як правобраз сацыяльнай утопіі. У рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” замалёўка “міні-ўтопіі” змяшчаецца ў раздзеле “І ўбачыў я новае неба і новую зямлю”, дзе галоўны герой напярэдадні ўзыходжання на Галгофу сніць сон, у якім Саваоф з Нябеснага Ерусаліма дае Ю. Братчыку магчымасць пабачыць Беларусь ідэальнай, прыўкраснай:

⁷ У. Караткевіч, *Лісты*, [у:] *Выбраныя творы*, Мінск 2005, с. 604–605.

Коні, якіх ніхто не біў, хадзілі па густа-зялёных паплавах і глядзелі на свет чалавечымі вачыма, людзі, якіх ніхто не падманваў, не рабаваў і не крыўдзіў, працавалі на палях і спявалі. ... Абдзёртая і няшчасная пры ім, абрабаваная ваяводамі і войтамі і драпежнымі набегамі чужынцаў, яна зараз распасціралася перад ім у нятленным ззянні вечнай красы. ... І гучалі на ёй песні, і даляталі з яе галасы. Гучала, як музыка, пяшчотная і цвёрдая, прыўкрасная, вечная, неўміручая беларуская мова (450).

А. Мальдзіс у дачыненні да гэтага эпизоду адзначыў наступнае: *Прачытайшы апісанне гэтага сну, я зразумеў, чаму вядомы лінінградскі літаратуразнавец, член-карэспандэнт АН ССРСР Павел Навумавіч Беркаў, звычайна скупы на кампліменты, у адным з перадсмяротных лістоў параўнаў раман “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” з творам Франсуа Рабле⁸.*

Абодва ўтапічныя ідэалы апісваюць грамадствы, дзе ўсе людзі жыць у шчасці, багачці, дастатку і ўзаемаразуменні. Аднак пры гэтым “міні-ўтопіі” маюць прынцыпова розныя акцэнтны, абумоўленыя пазалітаратурнымі асаблівасцямі – эпохі, часу, краіны. Напрыклад, У. Караткевічам зроблены акцэнт на “нацыянальнасці” райскай зямлі, яго ідэальная Радзіма – падкрэслена беларуская, незалежная, і ў гэтым нацыянальным складніку для пісьменніка ўвасоблены каштоўнасці аспекты; ва ўтапічным ідэале Ф. Рабле звяртаецца ўвага на *адукаванасць* усіх жыхароў Тэлемскага абацтва – яны дасведчаныя ў жывапісе, літаратуры і г. д. (*Все это были люди весьма сведущие, среди них не оказалось ни одного мужчины и ни одной женщины, которые не умели бы читать, писать, играть на музыкальных инструментах, говорить на пяти или шести языках и на каждом из них сочинять стихи и прозу [152]*).

Нягледзячы на гэтую рознасць, утапічныя апісанні ў абодвух творах яднае ідэя антрапацэнтрызму: у цэнтры ўвагі пісьменнікаў – “богачалавек”, вера ў неабмежаваныя чалавечыя магчымасці і ідэя самакаштоўнасці чалавека ва ўсёй яго зямной супярэчлівасці. Так, апісваючы жыццёвы лад жыхароў Тэлемскага абацтва, Ф. Рабле надае асаблівую значнасць той якасці, што ўзровень свядомасці людзей пазбаўляе іх неабходнасці быць кіруемымі: *Их устав состоял только из одного правила: ДЕЛАЙ ЧТО ХОЧЕШЬ, ибо людей свободных, происходящих от добрых родителей, просвещенных, возвращающихся в порядочном обществе, сама природа наделяет инстинктом и побуди-*

⁸ А. Мальдзіс, *Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча. Партрэт пісьменніка і чалавека*, с. 101.

тельною силой, которые постоянно наставляют их на добрые дела и отвлекают от порока, и сила эта зовется у них честью. Но когда тех же самых людей давят и гнетут подлое насилие и принуждение, они обращают благородный свой пыл, с которым они добровольно устремлялись к добродетели, на то, чтобы сбросить с себя и свергнуть ярмо рабства, ибо нас искони влечет к запретному и мы жаждем того, в чем нам отказано (151).

Варта адзначыць, што, аднак, не ўсе даследчыкі лічаць вытлумачэнне рамана Ф. Рабле як твора, які звяртаецца да ідэалаў рэнесанснага гуманізму, адзіна правільным. Напрыклад, украінскі літаратуразнаўца Д. Затонскі ўказвае на тое, што яшчэ французскі філолаг Ф. Дэзанэ разглядаў апісанне Тэлемакага абацтва не як сацыяльную ўтопію і ўзор рэнесанснай эстэтыкі, а як фарс, “пастку для дурняў”. У сваім артыкуле “А ці быў Франсуа Рабле рэнесансным гуманістам?..”⁹ Д. Затонскі трактуе эстэтыку французскага класіка як постмадэрнісцкую. Дарэчы, раман У. Караткевіча таксама зазнаў такую інтэрпрэтацыю – у артыкуле беларускай даследчыцы А. Сцяпанавай¹⁰. І А. Сцяпанова, і Д. Затонскі ў прыведзеных выпадках разумеюць постмадэрнізм шырока (не як светапоглядна-мастацкую сістэму, уласціваю постіндустрыяльнай эпосе, а як механізм змены адной культурнай эпохі іншай, крызіс авангардызму) і апелююць да тэарэтычнага асэнсавання постмадэрнізму У. Эка, прыведзенага пісьменнікам у “Нататках на палях «Імені Ружы»”: *Сперва он применялся только к писателям и художникам последнего двадцатилетия; потом мало-помалу распространился и на начало века; затем еще дальше; остановок не предвидится, и скоро категория постмодернизма захватит Гомера. (...) Должен сказать, что я сам убежден, что постмодернизм – не фиксированное хронологически явление, а некое духовное состояние, если угодно, Kunstwollen – подход к работе. В этом смысле правомерна фраза, что у любой эпохи есть собственный постмодернизм*¹¹, *Если*

⁹ Д. Затонский, *А был ли Франсуа Рабле ренессансным гуманистом?..*, [у:] *Вопросы литературы*, Москва 2000, № 5, с. 208–234, <http://www.durov.com/literature3/zatonsky-00.htm>.

¹⁰ А. Сцяпанова, *Рысы еўрапейскага постмадэрнізму ў творах Уладзіміра Караткевіча (на матэрыяле рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”)*, [у:] *Уладзімір Караткевіч і яго творчасць у еўрапейскім культурным кантэксце*, Мінск 2000, с. 58–62.

¹¹ У. Эко, *Заметки на полях “Имени розы”*, перев. с итал. Е. А. Костюкович, Санкт-Петербург 2007, с. 75.

“постмодэрнізм” *означае* *именно это, ясно, почему постмодернистами можно называть Стерна и Рабле...*¹².

Сярод “постмадэрнісцкіх” рысаў рамана “Гарганцюа і Пантагруэль” Д. Затонскі адзначае такія, як адсутнасць закладзеных у творы ідэйных устаноў, немагчымасць адназначнай інтэрпрэтацыі тэксту, адмаўленне ідэі прагрэсу. *Раблезіанство – это ... балансирование на перекаладине ... цель состояла в том, чтобы создать недоверие к определенности, к однозначности...*¹³. У рамане “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” падобных прынцыпова важных для постмадэрнісцкага светаадчування рысаў няма, бо ў названым творы прысутнічае моцная рамантычная тэндэнцыя, якая базіруецца на філасофіі ідэалізму. У межах гэтай тэндэнцыі ўсе караткевічаўскія героі маюць выразны падзел на станоўчых і адмоўных; у творы адбываецца канструяванне нацыянальнага беларускага міфа і далучэнне чытача да нацыянальнай мадэлі светабудовы; пэўныя паняцці – Гісторыі, Чалавечнасці, Нацыянальнай Свядомасці – з’яўляюцца для аўтара не аб’ектамі іранічнай гульні, а сэнсавызначальнымі катэгорыямі мастацкага тэксту, якія арганізуюць увесь твор, робяць яго лагацэнтрычным і не даюць займець “рызомную” структуру, уласціваю постмадэрнісцкаму тэксту. У межах аўтарскага стылю У. Караткевіча раблезіянства як эстэтычны прыём становіцца камплементарным з такімі прыкметамі рамантычнай парадэгмы, як пафас пратэсту супраць існуючай сацыяльнай мадэлі і захапленне народнай культурай.

Адзначым найбольш істотныя моманты з праведзенага даследавання:

1) пра творчую рэцэпцыю рамана Ф. Рабле “Гарганцюа і Пантагруэль” У. Караткевічам сведчаць у першую чаргу прамыя спасылкі на твор Ф. Рабле, змешчаныя ў рамане “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”. Акрамя гэтага, творы У. Караткевіча і Ф. Рабле маюць шэраг агульных матываў, тэндэнцый, якія часткова абумоўлены засваеннем У. Караткевічам традыцый Ф. Рабле;

2)

– прыём гратэску і матыву банкетавання выяўляюцца ў рамане з рознай мерай інтэнсіўнасці: у Ф. Рабле яны ствараюць саму стыхію рамана, ва У. Караткевіча яны з’яўляюцца толькі пэўнымі элементамі мастацкай сістэмы;

¹² Там жа, с. 78.

¹³ Д. Затонский, *А был ли Франсуа Рабле ренессансным гуманистом?..*, [у:] *Вопросы литературы*, Москва 2000, № 5, с. 208–234, <http://www.durov.com/literature3/zatonsky-00.htm>.

- на шляху да дэмакратызацыі мовы твора Ф. Рабле часта звяртаецца да моўнай гульні, у той час як для У. Караткевіча галоўнай крыніцай “уцялесненасці” маўлення персанажаў становіцца фразеалогія;
- тэндэнцыя звароту да смехавой культуры і парадыйнасці – прынцыпова важная для абодвух раманаў, аднак пры гэтым смех у Ф. Рабле куды больш усёахопны, сэнсаўтваральны, часта – рэзкі, смех у творы У. Караткевіча – больш мяккі, іранічна-гумарыстычны;

3) у тэкстах абодвух раманаў ёсць утапічныя апісанні альтэрнатыўнай мадэлі быцця. У межах распаўсюджанай у дачыненні да твора Ф. Рабле канцэпцыі рэнесанснага гуманізму эпізод рамана “Гарганцюа і Пантагруэль”, дзе апісваецца Тэлемскае абацтва, тлумачыцца як правобраз сацыяльнай утопіі, у якім змешчаныя антрапацэнтрычныя ідэалы. Некаторыя даследчыкі (Д. Затонскі, Ф. Дэзанэ), аднак, ставяць пад сумнеў “рэнесанснасць” твора Ф. Рабле і “ўтапічнасць” апісання Тэлемскага абацтва. У рамане У. Караткевіча канцэпцыя рэнесанснага гуманізму больш відавочная, пра што сведчаць, па-першае, мастацкія задумы аўтара, зафіксаваныя ў інтэрв’ю, ліставанні, па-другое, сама сістэма персанажаў рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”, дзе станоўчыя героі з’яўляюцца носбітамі “рэнесанснага мыслення” (Кашпар Бекеш, Юрась Братчык і іншыя);

4) абодва творы асобнымі літаратуразнаўцамі (Д. Затонскім, А. Сцяпанавай) разглядаліся як постмадэрнісцкія. Аднак трэба звярнуць увагу на тое, што ў рамане У. Караткевіча не адбываецца ўласцівага постмадэрнісцкай светабудове татальнага разбурэння метанаратываў: “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні” мае дастаткова выразную антрапацэнтрычную скіраванасць, да якой далучаецца прыярытэт нацыянальных каштоўнасцяў. Такую ж скіраванасць мае, па сутнасці, і мастацкі твор Ф. Рабле, паколькі раман “Гарганцюа і Пантагруэль” імкнецца развясць атмасферу змрочнай і фальшывай сур’ёзнасці эпохі, зрабіць так, каб свет стаў больш матэрыяльным, “цялесным” і больш блізкім для чалавека;

5) эстэтычныя традыцыі Ф. Рабле арганічна ўпісваюцца ў аўтарскі стыль У. Караткевіча, становяцца камплементарнымі з такімі прыкметамі рамантычнай парадыгмы рамана “Хрыстос прыязмліўся ў Гародні”, як пафас пратэсту супраць існуючай сацыяльнай мадэлі і захваленне народнай культуры.

STRESZCZENIE

ANALOGIE KULTUROWE I ESTETYCZNE W POWIEŚCI
„GARGANTUA I PANTAGRUEL” F. RABELAIS
I „ХРЫСТОС ПРЫЗЯМЛІЎСЯ ў ГАРОДНІ” U. KARATKIEWICZA

W artykule analizowane są chwytły literackie (groteska, parodia), motywy (uczty, utopijny opis idealnej społeczności), tendencje (wykorzystanie kultury śmiechu, rubasznego języka), obecne w powieściach „Gargantua i Pantagruel” F. Rabelais i „Chrystus wylądował w Grodnie” białoruskiego pisarza U. Karatkiewicz. Podkreślono związek obu utworów z systemem światopoglądowym o nazwie humanizm renesansowy, a w przypadku Karatkiewicza także z postmodernizm, o który spierają się przedstawiciele różnych szkół literaturoznawczych.

Słowa kluczowe: literackiej recepcji, groteskowe, komiczne kultury, ucztowania motyw, utopia, demokratyzacja języka, renesansowy humanizm, postmodernizm.

SUMMARY

SULTURAL AND AESTHETIC ANALOGY IN THE NOVELS
“GARGANTUA AND PANTAGRUEL” BY F. RABELAIS
AND “ХРЫСТОС ПРЫЗЯМЛІЎСЯ ў ГАРОДНІ” BY U. KARATKIEWICH

The article describes general methods (grotesque, parody), motives (feasting, utopian description), tendencies (appealing to comic culture, democratization of language) that are present in the novels “Gargantua and Pantagruel” written by F. Rabelais and “Хрыстос прызямліўся ў Гародні” written by U. Karatkievich. Much attention is given to F. Rable’s novel reception by U. Karatkievich.

Also it is considered the novels correlation with renaissance humanism and postmodernism, because different scientists have different points of views about what literary movements which the novels can be referred to.

Key words: reception, grotesque, comic culture, feasting motive, utopia, democratization of language, renaissance humanism, postmodernism.